

Вильна Я.В., д. філол. н., проф.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПЦИЯ РАЗВИТИЯ УКРАИНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ И. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦКОГО: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ И ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ АСПЕКТ

В статье рассматриваются принципы формирования литературы на национальной основе, реализованные в творчестве и теоретических работах И. Нечуя-Левицкого.

Ключевые слова: реализм, романтизм, архетип, национальная идентичность, ментальность, психологический тип.

THE CONCEPT OF DEVELOPMENT OF UKRAINIAN LITERATURE I. NECHUYA-LEVITSKY: THEORETICAL AND ARTISTIC DIMENSION

The article considers the principles of literature on a national basis, implemented in the work and theoretical papers by Nechuya-Levitsky.

Keywords: realism, romanticism, archetype, national identity, mentality, psychological type.

УДК 82.09

Віндерських С.О., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ РЕЛІГІЙНОГО ПРОСТОРУ РОМАНУ ДЖОНА СТЕЙНБЕКА «КОНСЕРВНИЙ РЯД»

У статті розглянуто багатоаспектність релігійної наповненості роману Джона Стейнбека “Консервний Ряд” (Cannery Row). Досліджується дискурсивна гра письменника із символікою Біблії, індійських учень (на прикладі Бхагавад-Гіти) та символікою даосизму у романі.

Ключові слова: Стейнбек, Консервний Ряд, американістика, релігія, біблійний дискурс.

Вивченню біблійного дискурсу у творчості Стейнбека західні дослідники приділили достатньо уваги. Першими цю тему почали різнобічно вивчати його співвітчизники (Дж. Браш, Е. Карлсон, Х.К. Крокет, Дж. Данн, Дж. Хембі, П. Ліска, Б. Макденіел, Дж.-М. Проктер-Мерфі, М.С. Шоклі, Л. Слейд, Дж. Хан, Ч. Етерідж та ін.); а після розпаду Радянського Союзу до неї звернулися і вітчизняні гуманітарії, зокрема, лінгвісти (вказемо тут на дисертацію А.В. Кремневої “Функціонування біблійного міфу як прецедентного тексту: на матеріалі творів Стейнбека” (1999), де дослідниця вивчає біблійний інтертекст роману “На Схід від Едему”; та дисертацію Н.В. Климович “Біблеїзми в художньому тексті” (2010), де в загальному контексті побутування біблійної традиції в американській літературі 19-20 століть розглядається роман Стейнбека “Грона гніву”). Між тим, роман Стейнбека “Консервний ряд” (Cannery Row, 1945), що є своєрідною віхою в цілеспрямованому конструюванні митцем релігійного дискурсу в художньому просторі його романістики, лише спорадично привертая увагу західних науковців; у пострадянській американістиці цей присутній проблемно-тематичний сегмент твору допоки не був вивчений.

Роман Стейнбека “Консервний ряд”, як слушно зазначає Чарльз Етерідж-молодший ” [3; 84], ще перші критики кваліфікували як надзвичайно складний і неоднорідний в проблемно-тематичному, жанровому і стильовому вимірах, що відобразилося у його полярних оцінках. Спочатку критика не прийняла цей твір Стейнбека, визнавши його творчою невдачею митця (Е. Уілсон, Н. Казинс [5; 43]), потім почали трактувати як шедевр комедійного жанру, свідчення алогічності художнього мислення Стейнбека, і взагалі як одну з модифікацій артурівського сюжету. Всі зазначені різнородні і різнопланові компоненти, які різною мірою присутні в тексті Стейнбека і які для критиків є свідченням «непослідовності» чи алогічності митця, на нашу думку, набувають смислу, якщо розглядати їх крізь призму амбівалентності релігійного дискурсу, в просторі якого гетерогенні релігійні компоненти постають переконливим виявом цілеспрямованого формування митцем певного духовного меседжу. Це одне з завдань нашої розвідки, актуальність якої зумовлена нагальною необхідністю нашого часу і глобалізованого соціуму до формування продуктивного діалогу різних релігій і релігійних практик, що намагався художньо відрефлексувати Стейнбек у своєму романі. У художньому просторі твору співіснують концепти не тільки християнського, біблійного тексту, а й релігійних текстів-прецедентів інших культур. Тож наукова новизна нашої роботи визначена спробою проаналізувати взаємозалежність і взаємодію різних релігійних дискурсів у романі як художній вияв своєрідності релігійного мислення Стейнбека.

Відомі сьогодні біографічні дані і, зокрема, коло читання Стейнбека (твори східних філософів у приватній бібліотеці, поклики на них і рясне цитування у листуванні) дають підстави говорити, що письменник цікавився як західною філософською та релігійною думкою, так і східною. Попри те, що крізь усю його творчість проходить виразно окреслений християнський дискурс, маємо достатньо свідчень того, що письменник активно інкорпорував релігійні та філософські концепти Сходу у простір своїх творів. Про це свідчить як комплекс мотивів роману “Консервний Ряд”, так і роман “Милостивий четвер” (Sweet Thursday, 1954), що є своєрідном сиквелом першого, що, на наш погляд, дає змогу провести їх зіставний аналіз.

Твори насамперед об’єднує образ героя, що є протагоністом обох романів. Світогляд Дока та його повсякдення, як його репрезентує митець, можна розуміти як художню квінтесенцію романного простору: “Кожен день у Дока завершувався ніччю, кожна думка – висновком... Люди здійснювали паломництво до нього в лабораторію – відпочити в товаристві людини, яка, не маючи жодної цілі, може жити так цілісно. Та й те сказати, навіщо до чогось прагнути? Хіба можна зробити щось, чого до тебе не зробили тисячу разів? Хіба можна сказати щось, чого немає у Лао Цзи, в “Бхагавадгіті” чи у пророка Ісаї? Набагато важливіше приймати усе суще, захоплюватися цим світом, у якому краса споконвіку живе лише з тінню своєю, потворністю: прибере цію тінь – і неясно, що таке краса” [2]. Така собі суміш із гетерогенних концептів, що, на перший погляд, є рівно значимими, оскільки утверджують ідею універсальної гармонії і гуманності.

У цій амбівалентній мозаїці начебто загубилася християнська складова, біблійний інтертекст, що, як зазначає Ч. Етерідж, пройшов повз увагу дослідників. Стейнбек вводить християнський контекст із самого початку роману, обираючи питома біблійний стиль і тональність. Точніше, можемо говорити тут про Євангеліє від Іоанна (зауважимо ймовірну алюзію: автор на ім’я Джон – тобто Іоанн, обирає мову біблійного тезки). “Слово – це символ і насолода, воно всмоктує людей, пейзажі, дерева, заводи, пекінесів. І Річ стає Словом, а потім знову Річчю, але тепер уже вплетеною у якусь фантастичну тканину. Слово поглинуло Консервний Ряд, потримало та виплюнуло, і він заграв відблисками зеленого світу та відображеної морем небесною блакиттю” [2]. Це перегукується із відомим зачином Євангелія від Іоанна: “Споконвіку було Слово, а Слово в Бога було, і Бог було Слово. Воно в Бога було споконвіку. Усе через Нього повстало, і ніщо, що повстало, не повстало без нього. І життя було в Нім, а життя було Світлом людей... І Слово сталося тілом, і перебувало між нами...” [1;1181].

Християнська етика в інтерпретації Стейнбека втілюється в головних героях “Консервного Ряду”. “Кожен вільний вибрати між спасінням душі та

всіма царствами світу, і майже всі вибирають земні царства. Всі, та не всі”, – каже Док про гурт волоцюг, дармоїдів та дрібних злодюжок у Королівській нічліжці [2]. “Мак із хлопцями – Доброчесність, Милосердя, Краса. Ось вони сидять у нічліжці, а їхній добрий вплив, наче круги на воді від кинутого каменя, розходяться по всьому Консервному Ряду і далі – до Пасифік-гроув, в Монтерей та навіть за пагорб до долини Кармел”. Компанія з Королівської нічліжки змальовується цілком у стилістиці християнських святих: у світі нервозності, зла і хтивості вони “примудрилися мирно ділити їжу з тиграми, догоджати оскаженілим від хтивості телицям, приберігати крихти для чайок Консервного Ряду” [2].

Сам Док, описаний як одинак із бородою, що викликає недовіру обивателів, та зі своєю філософією прийняття ближнього, зціленням страждаючих людей і тварин завдяки своїм медичним знанням і щедрої руки дарувальника, викликає очевидні асоціації із Христом. Про Дока сказано навіть, що він “напів-Христос, напівсатир”. У сиквелі роману історія його кохання до Сюзі, дівчини, що стає до роботи у лупанарії Фауни, алюзивно формує поклик на біблійний концепт Магдалини.

Зв’язок роману із символікою Євангелія та Іоанном-Хрестителем інтенсифікується за рахунок символіки світла. Так, Христос – це світло, “світло усіх людей”, “світло світу”, а Іоанн-Хреститель – запалений світильник, що сьйвом своїм розповсюджує новину про Месію. У контексті роману Стейнбека запалена лампа у будинку Дока, на яку весь час звертають увагу жителі Консервного Ряду, несе їм впевненість та надію. Останній образ “Консервного Ряду” також “вічне світло”.

Звернемо увагу на іншу важливу метафору Месії у Іоанна та її втілення у Стейнбека – це “вода життя”, джерело життя, із якого потрібно пити для спасіння. Христос прирівнюється до води, і так само є джерелом їжі (згадаємо про те, як він нагодував п’ять тисяч людей). Метафорично саме вода годує усіх у “Консервному Ряді”, починаючи від Дока, який знаходить у ній зразки морських тварин, до сардин, яких виловлюють моряки, та жаб, яких ловить чесна компанія Мака, заробляючи собі на випивку [3; 87]. Нагадаємо, що і хлопці ці описані, як “святі, ангели та мученики”.

Природа у Стейнбека завжди бере безпосередню участь у божественному діалозі, що акцентовано проникливо показано у проявах тваринного світу. Док, який вивчає морську фауну і знається на інших тваринах, пояснює своєму підопічному, який дивується жукам біля них: “Дивно не те, що вони задирають черевце, насправді дивовижно інше – те, що нам це здається дивовижним. Ми звикли судити про все по собі. Коли ми самі робимо щось дивне та незрозуміле, то в більшості випадків ми молимося, можливо, і вони

моляться” [2]. Стейнбек доволі прямолінійно і безпосередньо зображує поєднання Божественного начала та Природи в репрезентації Мака та його друзів-волоцюг, вдавшись до стилізації відомої молитви: “Отче наш, що єси скрізь у природі, що наділив даром виживання койота та пацюка, горобця, муху та міль, Ти, звісно, маєш відчувати величезну, невимовну любов до всіх ледацюг, шолудивих овець та волоцюг, серед яких і Мак з хлопцями. Добродійність та милосердя, лінь та радість буття. Отче наш, що єси скрізь у природі” [2]. Наведені приклади християнського дискурсу свідчать про його активне функціонування у романі на кількох поетикальних рівнях: на рівні використання есхатологічно забарвленої образності, трансформації біблійних образів і концептів.

Повертаючись до східних впливів у романі «Консервний Ряд», зупинимося на наявних у ньому основних концептах індійської філософської традиції, зокрема майя та анашакті. Наведемо характеристику Доком Мака і його компанії: “Погляньте на них. Ось справжні філософи. Я думаю, що Мак з хлопцями знають все, що будь-коли ставалося у світі, та, можливо, все, що будь-коли станеться. Я думаю, що вони виживають саме у цьому світі краще за інших людей. У часи, коли люди рвуть одне одного на шматки амбіціями, нервозністю та жадібністю, вони всі розслаблені. Всі наші так звані успішні люди хворі, із поганим шлунком та поганою душею, а Мак із хлопцями здорові та дивовижно чисті. Вони роблять що хочуть. Вони вгамовують свій апетит, не називаючи його чимось іншим”. Ці слова Дока аллюзивно відсилають до концепту неприв’язаності, того стану мудрості та поміркованості йога, який описаний у згадуваній Доком “Бхагавадгіті” [6; 76]. Йоги ставляться до всіх – грішників та святих, друзів та ворогів – однаково й незворушно. Якщо згадати, як Мак чинить із Доком, руйнуючи його майно та тринькаючи його гроші, при цьому ставлячись до Дока із усією приязню, то можна припустити, що тут відчутний вплив концепту анашакті, і Мак і компанія дійсно ставлять знак рівності між друзями та ворогами. При цьому внутрішня чистота, мудрість та невибагливість до фізичного комфорту, які є супутниками відчуття анашакті, теж притаманні цій компанії. Зазначимо, що «Бхагавадгіта» вітає життя у спільноті та суспільстві на протигагу самотності, чого теж сумлінно притримуються жителі Королівської ночліжки [6; 76]. Адже саме у товаристві інших людей можна розвинути такі потрібні якості, як щедрість, благородство та любов.

Мак та компанія залишаються такими “здоровими та дивовижно чистими” тому, що матеріальний світ не може прив’язати їх до кінця – ні своїми благами, ні розпустою. Майя світу, ланцюг страждань, низка змін – створена творцем ілюзії, яка примушує людину вважати, що матеріальний світ може принести їй щастя, – не торкнулася хлопців та Мака, тому що вони не заглиблені у жоден

з її аспектів (жінки, гроші, соціальний статус тощо) настільки, щоб це могло їх зачепити. Док тому і дивиться із таким захопленням на цих несхожих на місцевих жителів людей, адже вони видаються найбільш вірогідними претендентами на подолання безкінечного колообігу сансари у прямому та переносному сенсі. Сансара – це вервечка смертей і перероджень живої істоти, безкінечний колообіг, “суета сует”. За традиціями йоги, звільнитися від сансари можна кількома способами. Можна сказати, що Мак і компанія у своїх філософських роздумах притримуються джнана-йоги – вчать відрізняти реальність від ілюзії через філософський аналіз, а у своїх вчинках – карма-йоги: виконують приписану їм діяльність без прив’язаності до її результатів.

Окремої уваги варті притчові, майже даосистські вставки на декілька сторінок, які трапляються впродовж роману та органічно вплітаються до його основної канви. Їх можна порівняти із медитаціями, завдяки яким можна зосередитися та глибше увійти до художнього простору “Консервного Ряду”. Це, наприклад, “притча” про ховрашка, який побудував прекрасну нору для себе та кількох поколінь своїх дітей у чудовій місцині, де його не займали ніякі вороги, проте і жодна ховрашиха не прийшла на його поклик: “Виходу не було, довелося йому зібратися та покинути ці благодатні місця. Він... знайшов прихисток у саду, повному жоржин, та господарі цього саду кожну ніч ставили на ховрахів пастки”. Чи “притча” про старезного китайця у лахмітті, про якого ніхто нічого не знав достеменно, окрім того, що він кожного дня у “короткі, тихі сірі хвилини одразу після заходу сонця” та у такий самий час на світанку проходив по Консервному Ряду, відбиваючи своєю відірваною на одному черевіку підшовою особливий ритм. “Одні люди думали, що китаець Бог; старі казали, що це сама смерть, а хлопчаки кричали, що це просто-напросто старий смішний китаець” [2]. Проте навіть хлопці не дражнили його, лише одного разу Енді зважився це зробити, та – на науку усім іншим: дідуган вирячився на нього, а що було потім, хлопець “так ніколи і не зрозумів, але не забув. Очі дідугана почали рости, збільшуватися, аж ось дід розтанув у них. Залишилося тільки одне величезне око розміром із церковні двері. Енді зазирнув у ці блискучі прозорі двері та побачив пустинну землю, пласку на багато миль, обрамовану вдалині ланцюгом фантастичних гір, схожих на коров’ячі та собачі голови, на величезні гриби та юрти. Земля ця поросла жорсткою короткою травою, там і тут над нею здіймалися піщані пагорби та біля кожного сиділа тваринка, схожа на ховраха. Навкруг було пустинно, самотньо, крім нього – ні душі. Енді не витримав та заплакав. Щоби не бачити цього жахіття, він заплющив очі; коли відкрив їх, то знову опинився в Консервному Ряду, а старий китаець, ляскаючи підшовою, йшов геть.... Тільки один Енді відважився подражнити старого китайця, та і він

цього більше ніколи не робив”. Як відомо, за філософією даосизму вважається, що природа вписана у людину, навіть якщо сама людина так не вважає. Даосизм приймає людську нетривкість та нестійкість і невігластво і поважає природу за те, чим вона є, а не те, чим людина хоче, щоб вона стала” [4; 69]. Природа може бути дзеркалом, якщо людина зважиться побачити себе у ній (але це, як хлопчачу Енді, може бути дуже важко).

Отже, художній простір роману Стейнбека «Консервний Ряд» постає доволі амбівалентним етико-естетичним конструктом, сформованим з різномірних міфологічних, релігійних, філософських та культурологічних концептів. Так, використовуючи образні ланцюги, стилістику та філософські положення декількох релігійно-філософських матриць людства, Стейнбек прагне актуалізувати не лише екзистенційний вимір людського буття, але зацентувати психоемоційну гостроту відчуття болісності і драматизму буття окремої людини і людства. Різномірні релігійні концепти, оприявлені в конкретиці життя і повсякдення персонажів Стейнбека, зберігають свій універсальний смисл, водночас або набуваючи додаткових конотацій, або, у випадку резонансу, взаємозбагачують свій зміст, не вступаючи у теологічний конфлікт. Концепти різних філософських типів мислення, пропущені крізь художню призму гуманістичного світогляду Стейнбека, не суперечать одне одному, оскільки об’єднуючим їх усіх аспектом слугує божественна Природа, яка є ширшою за людську спроможність сприйняття світу. Саме Природа, за Стейнбеком, наділена вищим типом мудрості, окремі сегменти якої сприймає людина у формі релігійного знання. Створений американським письменником багатогранний образ Природи як органічного синтезу різномірних релігійних концептів *природно* продукує особливу екологічність письма Стейнбека, що в останні роки все більше привертає увагу дослідників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біблія, або книги Святого Письма Старого й Нового заповіту. Переклад проф. Івана Огієнка. – Українське біблійне товариство, 2005. – 1376 ст.
2. Стейнбек, Джон. Консервний ряд // <http://g.ua/2WCx>
3. Etheridge Jr., Charles L. Steinbeck's *Cannery Row*: The Gospel according to John. – *The Steinbeck Review*, Volume 2, Spring 2005. – P. 84-90.
4. Miles, Xian Liu. Unspoken Tao in *The Long Valley*. – *The Steinbeck Review*, Volume 1, Spring 2004. – p. 52-74.
5. Schultz, Jeffrey D. Critical companion to John Steinbeck: a literary reference to his art and work. / Jeffrey Schultz, Luchen Li. – Facts on File, 2005. – 417 p.
6. Syed, Mashkoo Ali. Steinbeck and *The Bhagavad Gita*. – *The Steinbeck Review*, Volume 1, Spring 2004. – p. 75-89.

Стаття надійшла до редакції 30.04.2014.

Виндерских С.А., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

АМБИВАЛЕНТНОСТЬ РЕЛИГИОЗНОГО ПРОСТРАНСТВА РОМАНА ДЖОНА СТЕЙНБЕКА «КОНСЕРВНЫЙ РЯД»

В статье рассматривается многоаспектность религиозной наполненности романа Джона Стейнбека «Консервный ряд» («Cannery Row»). Анализируется дискурсивная игра писателя с символикой Библии, индийских учений (на примере «Бхагавад-Гиты») и символикой даосизма в романе.

Ключові слова: Стейнбек, «Консервный ряд», американистика, религия, библейский дискурс.

Vinderskykh S., postgraduate student,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

AMBIVALENCE OF RELIGIOUS SPACE OF JOHN STEINBECK'S «CANNERY ROW»

The article is a study of multiple aspects of religious components of John Steinbeck's «Cannery Row». It is an examination of the discursive game of the writer with the symbolism of the Bible, Indian religious studies (with Bhagavad Gita as an example), and the symbolism of Taoism in the novel.

Keywords: Steinbeck, «Cannery Row», American studies, religion, biblical discourse.

УДК 821.161.2

К. Власенко, магістрантка,
Институт філології КНУ імені Тараса Шевченка

ПАРЕМІЙНІ ІНКЛЮЗІЇ У ПОВІСТІ «В НЕДІЛЮ РАНО ЗІЛЛЯ КОПАЛА» ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ

Статтю присвячено дослідженню паремійних інклюзій у повісті «В неділю рано зілля копала» Ольги Кобилянської. З'ясовано особливості використання малих жанрів фольклору та їхній вплив на відтворення характеристики героїв та подій повісті.